

Ж.А. Сарсенбеков, М.Н. Сыздық, Г.К. Есіркепова

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,
Қазақстан, Шымкент қ., e-mail: zhandos_s@inbox.ru,
e-mail: makpal_s@list.ru

ЗИЯТКЕРЛІК КАПИТАЛ – ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ҰЛТТЫҢ ЖЕМІСІ: ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Мақала зияткерлік капиталдың интеллектуалды ұлтты қалыптастырудағы орны мен рөліне арналған. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың бастауымен жүзеге асырылған «Интеллектуалды ұлт – 2020» бағдарламасының қорытындысы есебінде М. Әуезов атындағы ОҚМУ оқытушыларының бастауымен әлеуметтанулық зерттеу жүргізілді. Бұл зерттеудің қорытындылары мақалада ашылып көрсетілген.

Мақалада зерттеу жұмысының негізгі мақсатына зияткерлік капиталды студенттердің түсіну деңгейі мен оған көзқарастарын талдау арқылы қол жеткізілгендігі баяндалады. Сонымен қатар, негізгі мақсатқа сәйкес қойылған міндеттердің барлығына арнайы сұрақтарға жауап алу арқылы негіз берілді.

Мақалада зияткерлік капиталды интеллектуалды ұлттың жемісі ретінде қарастыра отырып, студент жастардың көзқарасы бойынша зияткерлік капиталға анықтама алып, оның Қазақстанның дамуында алар үлесі туралы мағлұматтарға әлеуметтанулық талдау жасалынды.

Зерттеудің мақсаты интеллектуалды ұлтты қалыптастыруда зияткерлік капиталдың әсерін анықтап, оның болашағын айқындау нәтижесінде бұқараға тиімді ақпараттық-коммуникативтік ықпал ету бағдарламасын әзірлеу табылды.

Түйін сөздер: зияткерлік капитал, адам капиталы, интеллектуалды ұлт, интеллектуалды әлеует.

Zh.A. Sarsenbekov, M.N. Syzdyk, G.K. Yessirkepova

M. Auevov South Kazakhstan State University (SKSU),
Kazakhstan, Shymkent, e-mail: zhandos_s@inbox.ru, e-mail: makpal_s@list.ru

Intellectual Capital is the Fruit of an Intellectual Nation: Sociological Analysis

The article is devoted to the place and role of intellectual capital in the formation of an intellectual nation. As a result of the implementation of the program «Intellectual nation-2020», implemented on the initiative of the head of state N. A. Nazarbayev, teachers of SKSU named after him. M. Auevov conducted a sociological study. The results of this research are disclosed in the article.

The article describes the main goals of research work with the analysis of the level of students' understanding of intellectual capital and views on it. In addition, all the tasks set in accordance with the main goal were given a basis based on the received answers to questions.

The article considers intellectual capital as the fruit of an intellectual nation. from the point of view of students, a sociological analysis of information about intellectual capital, its contribution to the development of Kazakhstan was conducted.

The purpose of the study was to identify the impact of intellectual capital on the formation of an intellectual nation and determine its prospects, and to develop an effective information and communication program to influence the public.

Key words: intellectual capital, human capital, intellectual nation, intellectual potential.

Ж.А. Сарсенбеков, М.Н. Сыздық, Г.К. Есіркепова

¹Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауэзова,
Казахстан, г. Шымкент, e-mail: zhandos_s@inbox.ru,
e-mail: makpal_s@list.ru

Интеллектуальный капитал – плод интеллектуальной нации: социологический анализ

Статья посвящена месту и роли интеллектуального капитала в формировании интеллектуальной нации. В результате реализации программы «Интеллектуальная нация – 2020», по инициативе бывшего главы государства Н.А. Назарбаева, преподавателями ЮКГУ

им. М. Ауэзова было проведено социологическое исследование, результаты которого раскрыты в статье.

В статье излагаются основные цели исследовательской работы с анализом уровня понимания студентами интеллектуального капитала и взглядов на него. Кроме того, всем поставленным задачам в соответствии с основной целью были даны основы, опираясь на полученные ответы.

В статье рассматривается интеллектуальный капитал как плод интеллектуальной нации с точки зрения студенческой молодежи, был проведен социологический анализ сведений об интеллектуальном капитале, о его вкладе в развитие Казахстана.

Целью исследования являлось определение влияния интеллектуального капитала на формирование интеллектуальной нации и его перспектив, разработка эффективной информационно-коммуникативной программы воздействия на общественность.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, человеческий капитал, интеллектуальная нация, интеллектуальный потенциал.

Кіріспе

Бүгінгі күні Қазақстан қызыға қарайтын қарқынды даму жолына түскен, әлем таныған мемлекеттердің қатарында. Жас мемлекетті бүгінгідей дәрежеге жеткізген Елбасы Н.Ә. Назарбаев екені барша халыққа мәлім. Елбасының ұлттық дамудың түпкі мақсаты интеллектуалды ұлт қалыптастырудың негізі болғандығына бүгін көз жеткізе аламыз.

Қазіргі қоғамда зияткерлік капитал инновация түрінде айқын көрінеді. Инновация – ғылым мен озық тәжірибені қолдануға негізделген, өндіріс жүйесінің тиімділігі мен өнімнің сапалық өсуін қамтамасыз ететін, машина жасау, технология, еңбекті ұйымдастыру немесе басқару саласындағы инновация.

Инновация дегеніміз:

– интеллектуалдық қызметтің ішінара немесе толықтай қорғалатын нәтижелері қолданылатын процесс;

– патенттелетін өнімді шығару;

– тауарлардың немесе қызметтердің әлемдік деңгейге сәйкес сапада шығарылуы қамтамасыз етіледі.

Шындығында, бұл интеллектуалды әрекеттің нәтижесі. «Инновациялық өндіріс – бұл технологияда, ноу-хауда, өндіріс факторларының жаңа комбинацияларында, өндірісті ұйымдастыру мен басқарудың құрылымында және бәсекелестерден зияткерлік жалдау мен түрлі артықшылықтарды алуға мүмкіндік беретін жаңа білімді (немесе білімді жаңа пайдалану) негізделген өндіріс». Инновацияның өзі екі шартқа байланысты: адамның зияткерлік әлеуеті және оның қабілеттері белгілі бір салада осы қабілеттерді қолданады. Басқаша айтқанда, инновациялық өндіріс – бұл материалдық (материалдық) және антропоцентрлік (материалдық емес) өндіріс

жүйелерінің диалектикалық бірлігі. Біріншісінің нәтижесі – материалдық өнім, екіншісінің нәтижесі – интеллектуалдық капитал – бәсекелестерден әр түрлі артықшылықтар алу үшін ұйымда қолдануға болатын білім.

Батыс теориясында бұл ереже келесідей түсіндіріледі: зерттеулер мен әзірлемелерге салынған инвестициялар негізгі қорларға салынған инвестициядан асып түскен кезде, компания жапондық профессор Ф. Кадаманың бейнелі сөзімен, олар тек бір нәрсе шығарып қана қоймай, сонымен қатар ойлайтын құрылымға айналады (он бір). Қоғамның әлеуметтік-экономикалық өміріндегі шығармашылықтың ерекше инновациялық көрінісі дамыған елдерде, әсіресе, АҚШ-та өткен ғасырдың 80-жылдарында орын алған бірқатар өзгерістерден кейін мүмкін болды.

Қазіргі өндіріс интеллект, білім, ғылым, білім рөлін өзгертеді. Постиндустриалды қоғам қоғамның қызметі мен дамуында жетекші рөл атқаратын адам жасаушыны қалыптастырады. Ол адамгершілігімен, ақыл-ой жұмысының басымдылығымен сипатталады. Қазіргі постиндустриалды қоғамда жұмысшылардың білімі мен шығармашылық әлеуеті әлеуметтік-экономикалық жүйенің тиімділігінің басты факторына айналады. Оларсыз техникалық және экономикалық прогресс өндірістік жабдықтар мен технологияларға салынған қаражат көлеміне қарамастан, қол жетімді емес міндетке айналады.

Қазақстанның әлемдік білім беру қауымдастығына кірігуі мен оның дүние жүзінің жоғары білімді елдерінің қатарында лайықты орын алуға ұмтылысы жағдайында, заманауи өркениетті сынтетеуіңдері ағымында ХХІ ғасырдағы жаһандық әлеуметтік сұраныс мәртебесіне ие болатын тұлғаның зияткерлік дамуына қажеттілік артып отыр. Адамзат капиталын, ұлттың зияткерлік әлеуетін дамытуда,

қоғамның рухани-адамгершілік және мәдени құндылықтарын сақтауда білім берудің рөлін өзектілеуге бағдарлау Президент Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауларында көрсетілген. Сондай-ақ, инновациялық қоғамдағы қазіргі жастардың интеллектуалды даму деңгейі ең басты стратегиялық ресурстардың қатарынан табылу керектігі «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы», «Интеллектуалды ұлт-2020» Ұлттық Жобасы, «Үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасы», «Қазақстан Республикасында 2013-2016 жж. білім беру ұйымдарында оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамын күшейту бойынша типтік кешенді жоспар» сияқты бірқатар маңызды құжаттарда атап өтілген.

Елбасы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде оқыған «Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: болашаққа интеллектуалдық секіріс» атты дәрісінде зиялы ұлт қалыптастыру идеясын айтып өткен еді (Назарбаев, 2009). Өз ұлтының бақытты болашағын, кемел келешегін ойлаған, төрт құбыласы түгел, қуатты мемлекет құруды мақсат еткен Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Интеллектуалды ұлт – 2020» (Назарбаев, 2009) ұлттық жобасын 2008 жылы дайындауды ұсынды. Биылғы 2020 жыл осы бағытта жүргізілген жұмыстардың қорытындысы іспеттес.

Басқа да дамушы елдер тәрізді, Қазақстан үшін аясында қазіргі заманғы қоғам институттары мен қазіргі заманғы қоғам институттары мен механизмдері құрылып қана қоймай, қазіргі заманғы қоғамның өзі құрылатын жалпы модернизацияны жүргізу стратегиялық зор міндет болып табылады. Қазіргі таңда әлемде жаңа еңбек бөлінісі туындауда – интеллектуалдық еңбек саласында, ғылыми және мәдени өндіріс пен қызмет көрсету саласында білім экономикасы туындап, ақпараттық қоғам қалыптасуда. Қазақстан өз серіктестерімен өзара ықпалдастықта болашақ қоғамына ену үшін барлық күш-жігерін салуы тиіс.

«Интеллектуалды ұлтты» қалыптастыру – бұл ХХІ ғасырдағы қоғамның модернизациялану жолы, бұл жағдайда дамудың басты көзі интеллектуалды адам болып табылады. Шығармашылық дегеніміз адамның өзін өзі жүзеге асыру процесі, бұл адамнан рухани байлығының, даралығы мен тұлғалық ерекшелігінің болуын талап етеді. Сондықтан сонау көне замандардан күні бүгінге дейін

келе жатқан тарихи мәдени мұралар сан алуандығы болашақтың рухани негізі мен көзі болып табылады, соларды сақтау мен көбейту арқылы біздің «интеллектуалды ұлтты» қалыптастыру жолымыз басталды. Интеллектуалды ұлтты қалыптастыру Қазақстанның дамуының стратегиялық мақсаттарының бірі болып табылады, мұндайда басты бағыттар сапалы білім беру мен өскелең ұрпаққа қолдау көрсету болып табылады.

«Интеллектуалды ұлт-2020» бағдарламасының мақсаты басты капитал және жоғары құндылық – адамды кәсіби маман ретінде ғана емес, оның барлық қасиеттері мен рухани-адамгершілікті белгілері тұрғысынан шығару болып табылады. Жаңашыл ойлай алатын жастарды қалыптастыру жолындағы маңызды қадам Қазақстанның 2010 жылы Болон процесіне қосылуы болып табылады, бұл халықаралық интеграцияда жаңа перспективалар ашты. Қазақстанда білім жүйесін жаңарту аясында бірқатар реформалар жүзеге асырылды. Атап айтқанда, ҚР білім жүйесін дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының қабылдануы елеулі оқиға болды, оның мақсаты халықаралық стандарттарға сай келетін жаңа білім сапасына қол жеткізу болып табылады.

Әдіснама

Бағдарламаның барысында біршама тәжірибелік жұмыстар жүргізілді. Жұмыстардың нәтижесін БАҚ таратқан ақпараттардан байқауға болады. Біздің ұсынып отырған өзекті зерттеуіміз еліміздегі басты мәселелердің біріне айналған интеллектуалды ұлтты қалыптастыруда зияткерлік капиталдың аспектілерін Түркістан облысы жастарының көзімен анықтау және түсіну болып табылады.

Зерттеу объектісі болып, Түркістан облысының ЖОО-ның магистранттары табылса, зерттеудің пәні: елімізде басты мәселелердің біріне айналған интеллектуалды ұлтты қалыптастыруда зияткерлік капиталдың элементтерін пайдалану болып табылады. Зерттеудің мақсаты ретінде интеллектуалды ұлтты қалыптастыруда зияткерлік капиталдың әсерін анықтап, оның болашағын айқындау нәтижесінде бұқараға тиімді ақпараттық-коммуникативтік ықпал ету бағдарламасын әзірлеуді алға қойып, оған жету жолында мынадай міндеттер назарға алынды:

1. Ұлттың интеллектуалдық капиталының қалыптасуының ғылыми, әлеуметтік, мәдени,

интеллектуалдық, моральдық, танымдық негіздерін зерттеу, талдау нәтижесінде оның бұқараға тиімді ақпараттық-коммуникативтік ықпал ету технологияларын әзірлеу;

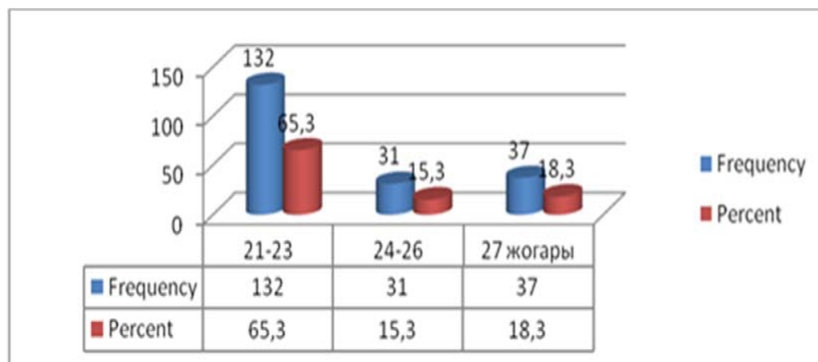
2. Халықтың интеллектуалды капиталы қалыптасуында ғылыми жетістіктер мен мәдени-рухани құндылықтарын, ұлтжандылық, отансүйгіштік сананы айқындайтын факторларды айқындау, елдің жағымды имиджін қалыптастырудың коммуникативті стратегиясын әзірлеу;

3. Интеллектуалды ұлт қалыптасуының моральдық, мәдени талаптарын ақпараттық-

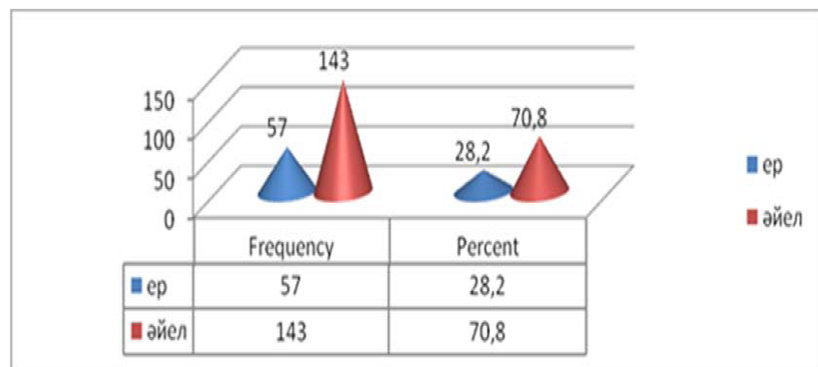
насихаттық қолдау, мәдени ақпараттық орта қалыптастырудың тиімді механизмдерін әзірлеу.

Зерттеу нәтижесі

Зерттеу жұмысын жүргізу барысында сандық әдістің анкеталық сұрау әдісі қолданылды. Іріктеу бойынша бас жиынтық – Түркістан облысына қарасты жоғары оқу орындарында білім алып жатқан 200 респондент таңдалды. Ғылыми-зерттеушілік топ туралы ақпарат төменде диаграммаларда көрсетілген.

1-сурет – Жас ерекшелігі бойынша статистикалық мәлімет

2-сурет – Жыныстық ерекшелігі бойынша статистикалық мәлімет

1-диаграммада көрсетілгендей сұралған респонденттердің жалпы саны – 200, олардың ішінде 65,3%-ы 21-23 жас аралығындағылар, 15,3%-ы 24-26 жас арасындағылар, 37%-ы 27 жастан жоғарылар құрайды.

2-диаграммада көрсетілгендей сұралған ерлер мен әйелдер көрсеткіші тең емес, сұралған респонденттер кездейсоқ әдіс арқылы таңдалу

себебінен бас жиынтықтың 28,2%-ын ерлер құраса, әйелер 70,8%-ын құрады.

«Сіздің ойыңызша, Қазақстанда интеллектуалды ұлттың қалыптасуына қандай факторлар әсер етеді?» деген алғашқы сауалға респонденттердің 40,6% «Саяси-әлеуметтік және экономикалық реформалардың дамуы» жауабын таңдады (1-кесте).

1-кесте – Сіздің ойыңызша, Қазақстанда интеллектуалды ұлттың қалыптасуына қандай факторлар әсер етеді?

	Саны	Пайызы	Жуық пайызы
Саяси-әлеуметтік және экономикалық реформалардың дамуы	82	40,6	41,0
Ұлтжандылықтың өсуі	22	10,9	11,0
Демократиялық үрдістердің өсуі	18	8,9	9,0
Рухани құндылықтарға жаңа көзқарастың қалыптасуы	47	23,3	23,5
Ақпараттық технологияның өсуі	26	12,9	13,0

Елімізде интеллектуалды ұлт қалыптастырудағы негізгі алғышарттардың бірі – ұлттық құндылықтарды дамыту. Респонденттерге «Сіздің ойыңызша, Қазақстанда интеллектуалды ұлттың қалыптасуына қандай факторлар әсер етеді?» деген сауал аясында саяси-әлеуметтік, экономикалық реформалардың дамуы, ұлтжандылықтың өсуі, демократиялық үдерістердің өсуі, рухани құндылықтарға жаңа көзқарастың қалыптасуы, ақпараттық технологиялардың жылдам дамуы мәселелері қарастырылды. Саяси-әлеуметтік, экономикалық реформалардың дамуы – 40,6%, ұлтжандылықтың өсуі –

10,9%, демократиялық үдерістердің өсуі – 8,9%, рухани құндылықтарға жаңа көзқарастың қалыптасуы – 23,3%, ақпараттық технологиялардың жылдам дамуы – 12,9%-ды құрады. Респонденттер тобының жауабынан байқағандай, қоғамның басым бөлігі үшін интеллектуалды әлеуеттің дамуы саяси-әлеуметтік, экономикалық реформалардың дамуымен байланысты.

Жыныстық ерекшелік бойынша талдауда байқағанымыздай ерлерге (2) карағанда әйелдер (24) ақпараттық технологияның өсуін басты факторлардың бірі деп қарайды (3-сурет).

3-сурет – Қазақстанда интеллектуалды ұлттың қалыптасуына әсер ететін факторлар (жыныстық ерекшелік бойынша салыстыру)

Сұралушылардан елімізде интеллектуалды ұлттың қалыптасуы үшін қандай жағдай керектігін білу мақсатында қойылған: «Сіздің

пікіріңізше, елімізде интеллектуалды ұлттың қалыптасуына қандай жағдай керек?» сұрағына жауап 2-кестеде көрсетілген.

2-кесте – Сіздің пікіріңізше, елімізде интеллектуалды ұлттың қалыптасуына қандай жағдай керек?

	Саны	Пайызы	Жуық пайызы
Білім беру саласын түбегейлі өзгерту	60	29,7	30,0
Ұлттық интеллектуалды құндылықтарды қалыптастыру	81	40,1	40,5
Жаһандық үрдістердің әсерін көбейту	9	4,5	4,5
БАҚ рөлін көтеру	4	2,0	2,0
Ұлтжандылық сезімін тудырушы әлеуметтік жарнаманың рөлін жоғарылату	13	6,4	6,5
Елімізде технологияны тез дамыту	24	11,9	12,0
Басқа	9	4,5	4,5
Жалпы саны	200	99,0	100,0

Респонденттердің пікірінше, 2-кестеден көріп отырғандай, жауаптар: ұлттық интеллектуалды құндылықтарды қалыптастыру – 40,1%, білім беру саласын түбегейлі өзгерту – 29,7%, елімізде технологияны тез дамыту – 11,9% болса, жаһандық үдерістердің әсерін көбейту – 4,5%, БАҚ рөлін көбейту – 2%. Елімізде интеллектуалды әлеуетті толықтай қалыптастыру барысында ең алдымен ұлттық интеллектуалды құндылықтарды қалыптастыру қажеттілігі танылады.

Бұл оймен ерлер мен әйелдер қауымы теңдей келіседі. Елімізде интеллектуалды ұлттың қалыптасуына қажетті жағдайға талдау барысында жастық ерекшеліктеріне байланысты айырмашылық байқалды. 21-23 жас аралығындағы магистранттар басты қажеттілік ұлттық интеллектуалды құндылықтарды қалып-

тастыру десе (52 респондент), 24-26 жастар білім беру саласын түбегейлі өзгерту дейді (11 респондент), ал 27-ден жоғары жастағы магистранттар 21-23 жастағылармен толықтай келіседі (20 респондент).

«Интеллектуалды ұлт – 2020» бағдарламасының қорытынды жылы болғандықтан, респонденттерден «Қазақстан тәуелсіздік алған жылдардан бері интеллектуалды ұлт ретінде қалыптасудың қандай сатысына жеттік?» сауалы сұралды. Сауалдың нәтижесі 3-кестеде ашылып көрсетілген. Сұралушылардың жауаптары бойынша, толықтай қалыптастық деушілер – 2%, қалыптасудың жоғары сатысындағылар – 5,5%, жауап беруге қиналамын – 10%, қалыптасудың төмен сатысындамыз деушілер – 24,5% құраса, орта сатысындамыз деушілер ең жоғары пайызды – 58% құрайды (3-кесте).

3-кесте – Сіздің пікіріңізше, біз тәуелсіздік алған жылдардан бері интеллектуалды ұлт ретінде қалыптасудың қандай сатысына жеттік?

	Саны	Пайызы	Жуық пайызы
Толықтай қалыптастық	4	2,0	2,0
Қалыптасудың жоғары сатысындамыз	11	5,4	5,5
Қалыптасудың орта сатысындамыз	116	57,4	58,0
Қалыптасудың төмен сатысындамыз	49	24,3	24,5
Жауап беруге қиналамын	20	9,9	10,0
Жалпы саны	200	99,0	100,0

Бүгінгі таңда адам ресурсын қолдану мәселесі өзекті болып отыр. Қазіргі экономикалық жағдайда шешуші рөл адамның рөлі, сол себепті адам капиталын жан-жақты қолдану қажеттігі туындайды. Экономикалық стратегияның бағытын, басымдылығын таңдауда жеткізуші мақсатты қойылымды анықтап, әлемдік тенденцияларды ескеру арқылы қоғамдық өмір мен экономикада не болып жатқанын түсінген дұрыс. Қазіргі таңда қоғамдық дамудың басты факторы ғылыми-техникалық прогресс емес, адам сапасы болып отыр. Әлемдік жүйедегі болашақтың

орны мен рөлі адам капиталының сапасына байланысты. Адам капиталы мәнінің өсу концепциясы адамды басты мақсат ретінде қарайды, мұның мәні қоғамдағы позитивтік өзгерістер мен экономикалық көрсеткіштердің өсуі адамдардың негізгі қажеттіктерін қамтамасыз етуге әсер етуі керек және еркіндік беріп, ерікті таңдауға мүмкіндік ашуы керек. Адам да өз әлемін басқаруда өзін-өзі басқару мүмкіндігі мен ынта-жігерін дамытуға негізгі күштің бәрі бағытталуы қажет. Адам капиталын респонденттер қалай түсінеді, соған тоқталайық (4-кесте).

4-кесте – Сіз адам капиталын қалай түсінесіз

	Адам капиталы – ол тек білім	Адам капиталы – интеллект, денсаулық, білім	Адам капиталы – сапалы әрі тұтынушы еңбек	Адам капиталы – ақша мен сапалы өмір	Жауап беруге қиналамын
Ер	6	39	7	3	0
Әйел	6	110	11	9	7
Жалпы саны	12	149	18	12	7

Кестеден көрсетілгендей, респонденттердің жауаптары бойынша адам капиталы – интеллект, денсаулық және білім. Ер адамдар арасынан – 39 респондент, әйел адамдар арасынан – 110 респондент осы оймен келісетіндігін көрсетті. Сұралушылардың 18-і адам капиталын сапалы әрі тұтынушы еңбек десе, 12-сі тек білім, ақша мен сапалы өмір дейді. Шынында, капитал – ақша, жер, активтегі мүліктер. Дегенмен, өткен ғасырдың елуінші жылдарында АҚШ-та адам капиталы деген термин пайда болып, соның теориясын жасаған екі оқымысты Нобель сыйлығының иегері атанды.

Адам капиталы деген сөздің ең қысқаша ұғымы – интеллект, денсаулық, білім және өнімді еңбек пен өмір сүру сапасы. Бұл ұғым бірінші кезекте адамның бойындағы талант пен

мүмкіндіктерді, денінің сау болуы мен еңбекке жарамдылығын меңзейді.

Респонденттердің адам капиталын дұрыс түсінуі интеллектуалды әлеуеттің дұрыс қалыптасуында дегенмен тең. Интеллектуалды ұлттың қалыптасуына зияткерлік капиталдың әсері осы адам капиталын басты орынға қоюдан бастау алады. Сәйкесінше, адам капиталы дамыған сайын, өзінің шыңына жеткен сайын, елімізде интеллектуалды ұлттың қалыптасуы деңгейі жоғарылайды, немесе интеллектісі жоғары адамдар саны көбейеді. Қазіргі таңда біздің елімізде респонденттердің ойынша адам капиталының дамуы қандай дәрежеде екендігін оларға қойылған «Қазақстанда адам капиталының дамуына қандай баға бересіз?» сұрағының жауаптарынан көруге болады (5-кесте).

5-кесте – Қазақстанда адам капиталының дамуына қандай баға бересіз?

	Саны	Пайызы	Жуық пайызы
Өте жоғары	4	2,0	2,0
Жоғары	26	12,9	13,0
Орта	116	57,4	58,0
Төмен	43	21,3	21,5
Өте төмен	10	5,0	5,0
Жалпы саны	200	99,0	100,0

Респонденттердің пікірінше елімізде адам капиталының даму деңгейі орта деңгейде – 57,4%. Алайда, 21,3% респонденттер – төмен деп ойласа, 12,9% сұралушылар жоғары деп ойлайды.

Сауалнаманың келесі сұрағы: «Сіз интеллектуалды фондтардың халыққа қол

жетімділігі қандай дәрежеде деп ойлайсыз?». Бұл сұрақ елімізде интеллектуалды ұлтты қалыптастыруда басты көрсеткіштердің бірі интеллектуалды фондтардың қолжетімділік деңгейін анықтауға бағытталған (6-кесте).

6-кесте – Сіз интеллектуалды фондтардың халыққа қол жетімділігі қандай дәрежеде деп ойлайсыз?

	Саны	Пайызы	Жуық пайызы
Қол жетімсіз, себебі көп қаражатты қажет етеді	41	20,3	20,5
Барлық адамға қол жетімді, себебі мемлекет мұндай фондтардың санын көбейтіп, демеуші болуда	56	27,7	28,0
Материалдық жағдайы жақсы отбасыларға ғана қолжетімді	51	25,2	25,5
Жастарға ғана қолжетімді	10	5,0	5,0
Жауап беруге киналамын	33	16,3	16,5
Басқа	9	4,5	4,5
Жалпы саны	200	99,0	100,0

Интеллектуалды фондтардың халыққа қолжетімділігін анықтауда респонденттердің жауаптары әртүрлі болды. Респонденттердің 27,7% – барлық адамға қол жетімді, себебі мемлекет мұндай фондтардың санын көбейтіп, демеуші болуда десе, 25,2% – материалдық жағдайы жақсы отбасыларға ғана қолжетімді, 20,3% – қол жетімсіз, себебі көп қаражатты қажет етеді деген жауап берді. Бұл жауаптарды талдар болсақ, елімізде мұндай фондтар қолжетімді. Адам өз білімін шындаймын десе елімізде бәріне жол ашық. Интеллектуалды ұлтты қалыптастыруда білім басты рөлді алады, сол себепті, мұндай фондтардың қолжетімді болуы маңызды. Сонымен бірге, елімізде БАҚ құралдарының интеллектуалды әлеует жайында хабар беруі, осыған орай еліміздегі «Интеллектуалды ұлт – 2020» бағдарламасы жайында халықты хабарландыру да маңызды аспектілердің бірі. Осыған орай сұралушылардан «Сіз интеллектуалды ұлт қалыптастыру жолында бұқаралық ақпарат құралдарының ақпараттық саясатын қалай бағалайсыз?» деген сұрақ қойылды. Жоғары оқу орындарының магистранттары бұл сұраққа өз пікірлерін білдірді, олардың пікірлерінде айырмашылық үлкен. Жастардың басым көпшілігінің пайымдауларына интеллектуалды ұлт құру сөздері БАҚ тарататын

ақпараттардың ішінде соңғы жылдары азайып, Елбасының «Болашаққа бағдар, рухани жаңғыру» атты бағдарламасын үгіттеу жұмыстары басымдылықпен алдыға шықты. Бұл бағдарламаның негізінде болашақты интеллектуалды бағытқа бағыттап, адам капиталына аса мән беруге байланысты жұмыстардың атқарылуына атсалысу керектігі баяндалған. Алайда, халықтың пікірі БАҚ арқылы қалыптасқандықтан бұл бағдарлама аясындағы жұмыстардың басым көпшілігі интеллектуалды ұлт болуға бағыттамайтынын жастар өкінішпен айтты.

Респонденттерге «Сіз халықтың интеллектуалды әлеуетін арттыру үшін қалай үлес қосар едіңіз» деген сауал қойылды. Бұл сауалға олар өздерінің пікірлерін пайыздық көрсеткіш бойынша көрсету керек. 11 жауап нұсқасы берілген, сол жауаптардың біріншісі «білімім арқылы», яғни елімізде де интеллектуалды ұлт құруда білімнің рөлі респонденттердің пікірінше жоғары.

Респонденттердің 67%-ы өздерінің білімдері арқылы интеллектуалды ұлт болып қалыптасуға үлес қосамыз деп ойлайды. Бұл көрсеткіш біздің интеллектуалды ұлт болуымызда білімнің басты орын алатындығын теріске шығармайды. Интеллектуалды ұлт болып қалыптасу үшін ең бірінші білім көрсеткіші жоғары болу керек. Екіншіден, ақыл да басты негіздерге кіретін көрсеткіш.

5-диаграммадан көріп тұрғандай 56 респондент, яғни, сұралушылардың 27,7% – 100% өздерінің ақылы арқылы үлес қосатындығына сенімді.

Интеллектуалды ұлт, әлеует болу үшін еңбек ету керек, көп еңбек ету интеллектуалды мәдениетте шыңға жетумен тең, респонденттердің пікірі бойынша еңбек ету арқылы үлес қосу – 29,2%. Бұл көрсеткіштерді талдай отырып, 50%-дан жоғары көрсеткіш таңдаған респонденттер саны – 80% құрайды, яғни респонденттер интеллектуалды әлеуетке еңбектің қажеттілігі басым дейді. Сонымен бірге, интеллектуалды қоғам үшін рух, сындарлы ой, отансүйгіштік, намысшылдық, отан сүйгіштік, адамгершілік қасиеттердің де рөлі бар екендігіне сұрау барысында көз жеткіздік. Алайда елімізде «эгоизм» қасиеті төмен дәрежеде бағаланады. Респонденттердің пікірінше эгоизм мен діни сенім интеллектуалды ұлттың қалыптасуында аз рөл ойнайды.

Қорытынды

Егемен Қазақстан жаңа мемлекеттіліктің қалыптасуының, ішкі келісімнің қоғамдық тұрақтылығының, экономикалық және саяси тұрақты дамудың әсерлі бейнесін көрсете білді. бұл барша қазақстандықтардың қолдауына ие болып отырған Елбасымыздың көрегендігін, ғылыми ойлампаздығын, сарабал саясатын дәлелдейтін факт болып табылады.

Интеллектуалды қоғамның қалыптасуы мәселесі зерттеушінің алдына жаңа міндеттер қойды. Ол қоғамның рухани дамуы мақсатында әлеуметтік-гуманитарлық, қоғамдық-саяси ғылымдар арасындағы біріккен зерттеулер жүргізу қажеттілігінде жатыр.

Жоғарыда аталғандарды ескере отырып, келесі қорытындылар жасауға болады:

Бірінші, қазіргі жастар болашақ интеллектуалды ұлт негізінде қазақстандық білім алған адамдар тұрады деп санайды. Бұл білім алу бір елмен шектеліп қалуы тиіс деген сөз емес, алайда ол сол елдің гүлденуіне бағытталуы тиіс. Интеллектуалды ұлт моделі міндетті түрде патриоттық аспектілерді қамтуы тиіс – адамдар өз тілдері мен мәдениеттерін жақсы білуі керек. Бұл талаптар әсіресе, аймақтарда жүргізілген фокус топтарда айқын көрініс берді. Жастар туған өңірінің рухани байлығын егжей-тегжейлі зерттеп, зерделеуге уақыт мен күшін аямайды.

Екінші, интеллектуалды ұлттың ұлттық моделі әлемдік ғылыми және білім үрдіс-

теріне кірігуді де талап етеді. Яғни, интеллектуалды ұлт өкілі бір ел аумағымен шектеліп қалуы тиіс емес. Интеллектуалды әлеуетті құру үшін әлемдегі әлеуметтік-экономикалық және мәдени дағдарысты жағдайларды ескерумен шетелдік барлық оң тәжірибе пайдаланылуы тиіс. Нақ осы жерде экономикалық және әлеуметтік салалардың барлық сағаларын қамтумен ақпараттық және коммуникациялық технологиялар жұмыс жасауы тиіс. Ақпараттық қоғамның негізгі құраушылары болып табылатын ақпараттың, білім мен технологиялардың рөлі қарқынды түрде өсуі тиіс. Халықтың басым бөлігі үшін ақпараттық қызметтердің қолжетімділігі артуы тиіс, бұл адамзат капиталының дамуына оң әсерін тигізіп, Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігінің артуына ықпал етеді.

Үшінші, интеллектуалды қоғам моделі міндетті түрде ғылымның және ғылыми зерттеу мекемелерінің дамуын қамтуы тиіс. Заманауи ғылымның дамуынсыз, ғылыми мектептерінің қалыптасуынсыз интеллектуалды ұлт құру мүмкін емес.

Аталмыш ұстанымдар аясындағы әрекеттерді ұйымдастыру мемлекеттің ақпараттық саясатының дамуына ықпалын тигізетін кешенді шараларды үйлестіруді, азаматтардың ақпараттарға теңдей қолжетімділігін, биліктің халықпен тұрақты диалогының қалыптасуын, бұқаралық коммуникация құралдарының кәсіби дамуын қарастырады.

Сондай-ақ осы жобаның авторлары жүргізген зерттеулер қазақстандықтардың интеллектуалды ұлт құруға әзірлігін және осы тарихи таңдаудың қажеттілігін нақтылады. бұған жастардың сапалы білім алып, дамуға, өз істерінің кәсіби шебері болуға, өз Отанына адал қызмет етуге деген ұмтылыстары дәлел бола алады.

Қазіргі кезде коммуникациялық экспансия әлемнің барлық мәдениетіне терең ықпал етіп, медианың діни және моральдық қарым-қатынастарға, саяси және әлеуметтік салаларға, тәрбиеге ықпалы болмайтын жері кемде-кем. Тіршілік туралы білімдер мен түсініктердің медиаға белгілі бір дәрежеде тәуелділігін білдіретін әдеттегі «ақпараттық қоғам», «медиялық мәдениет», «медиялық ұрпақ» ұғымдарына «медиялық тәжірибе» ұғымы қосылды.

Үдемелі технологиялық ілгерілеулер «ескі» медианың эволюцияға ұшырап, «жаңа медиалардың» пайда болуына, олардың бірігіп

коммуникацияның «жаңа тілдерін» игеруіне, сол арқылы жаңа коммуникациялық мәдениеттің қалыптасуына ықпал етеді. Біңғайы азаматтық қоғам үшін толық өркениеттік мағынасындағы сөз бостандығы аса қажет. Азаматтық қоғамның қалыптасуының ешбір кезеңінде сөз бостандығы бақ кәсіби қызметіндегі жөнсіз еркіндік пен жауапсыздықты білдірген емес. Кәсіби шектелу сезімі демократиялық елдердің басым бөліктеріндегі көптеген әлеуметтік төңкерістердің алдын алды.

Зияткерлік капиталы – бұл әр мемлекеттің байлығы, бүгінгі таңда интеллектуалды ұлт құрып отырған ұлт – рухани, әлеуметтік-экономикалық, мәдени-саяси байланыстармен тарихи қалыптасып, біріккен халық. Ұлттық интеллектіні қалыптастыру үшін бізге халықаралық дәрежедегі эрудициялы және бәсекеге қабілетті азаматтар қажет. Бұл жерде БАҚ-тың рөлі зор болмақ.

Мақалада әлеуметтік дамудың әртүрлі салаларында жан-жақты зерттеулер қарастырылған. Әрбір қазақстандыққа қатысты осындай өзекті мәселелердің бірі – интеллектуалды ұлттың қалыптасуы мен дамуы – мемлекетіміздің тірегі, еліміздің одан әрі дамуы мен өркендеуінің негізі. Бұл проблема жан-жақты, ол Қазақстанда зияткерлік қоғамның қалыптасуы, халықтың зияткерлік әлеуетін арттыру, ең бай зияткерлік ұлт қалыптастыруда медиа-ақпараттық саясатты тереңдету және өз елінің зияткерлік азаматын қалыптастыру сияқты көптеген салаларды қамтиды.

Бүгінгі таңда Қазақстан өз дамуының жаңа кезеңіне аяқ басқан кезде, әлеуметтік дамудың

әртүрлі салаларында жан-жақты зерттеулер жүргізу өте маңызды. Әрбір қазақстандыққа қатысты осындай өзекті мәселелердің бірі – интеллектуалды ұлттың қалыптасуы мен дамуы – мемлекетіміздің тірегі, еліміздің одан әрі дамуы мен өркендеуінің негізі. Бұл проблема жан-жақты, ол Қазақстанда зияткерлік қоғамның қалыптасуы, халықтың зияткерлік әлеуетін арттыру, ең бай зияткерлік ұлт қалыптастыруда медиа-ақпараттық саясатты тереңдету және өз елінің зияткерлік азаматын қалыптастыру сияқты көптеген салаларды қамтиды.

Егеменді Қазақстан жаңа мемлекеттіліктің, ішкі келісімнің әлеуметтік тұрақтылығының, экономика мен саяси жүйенің тұрақты дамуының әсерлі мысалдарын көрсетті. Бұл барлық қазақстандықтар қолдап отырған Президенттің саяси бағытының ғылыми дәлдігін, көрегендігі мен үздіксіз жетістігін растайтын даусыз факт.

Әлеуметтік өзгерісті түсіну және түсіну қажеттілігін барлық әлеуметтік ғалымдар қатты сезінеді. Әлеуметтік өзгерістердің қазіргі кезеңінің маңызды белгілері – қарқынды жаһандану, техногендік, табиғи және социогендік қауіп-қатерлердің өсуі – макро-социологиялық теорияның оның жалпы функциясының – әлеуметтік процестердің заңдылықтарын орнатуына кедергі келтіреді. Кең ауқымды эмпирикалық зерттеулердің нәтижелері көп қабатты қазақстандық қоғамның трансформациясы тұжырымдамаларын және қазіргі заманғы тарихи процесті реттеудің прагматикалық технологияларын құруға негіз болады. Бұл билік шеңберлерінде және жалпы жұртшылық арасында әлеуметтік білімнің беделін арттыруға негіз болып табылады.

Әдебиеттер

- Amit R., Schoemaker P. (1993) Strategic Assets and Organizational Rent. *Strategic Management Journal*, no 14, no 1, pp. 33-46 // <https://doi.org/10.1002/smj.4250140105>
- Aryanto R., Fontana A., Afiff A. (2015) Strategic Human Resource Management, Innovation Capability and Performance: An Empirical Study in Indonesia Software Industry. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, no 211, no 9, pp. 874-879 // <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.115>
- Banco Central del Ecuador. (2015) Exportaciones por actividad económica // <https://www.bce.fin.ec/>
- Barney J. (1991) Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, vol. 17, no 1, pp. 99-120 // <https://doi.org/10.1177/014920639101700108>
- Clausen T., Pohjola M., Sapprasert K., Verspagen B. (2011) Innovation strategies as a source of persistent innovation. *Industrial and Corporate Change*, vol. 21, no 3, pp. 553-585 // <https://doi.org/10.1093/icc/dtr051>
- Formulation. *California Management Review*, vol. 33, no 3, pp. 114-135 // <https://doi.org/10.2307/41166664>
- Grant R. (1991) The Resource-Based Theory of Competitive Advantage: Implications for Strategy
- Nahapiet J., Ghoshal S. (1998) Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review*, vol. 23, no 2, pp.242-266 // <https://doi.org/10.5465/AMR.1998.533225>
- Petty R., Guthrie J. (2000) Intellectual capital literature review. *Journal of Intellectual Capital*, vol. 1, no 2, pp.155-176. [Online]:<https://doi.org/10.1108/14691930010348731>

Porter M. (1980) *Industry Structure and Competitive Strategy: Keys to Profitability*. Financial Analysts Journal, vol. 36, no 4, pp. 30-41 // <https://doi.org/10.2469/faj.v36.n4.30>

Smith A. (1790) A Scottish political economist and social philosopher, laid the intellectual framework that explained the free market. The magnum opus he published in 1776, *The Wealth of Nations*, is considered the first modern work of economics.

Stewart T. (1997) *Intellectual capital: the new wealth of organizations*. Currency Doubleday Ulrich D Intellectual capital = competence × commitment. Sloan Management Review, vol. 39, no 2, pp.15–26

Велитченко С. Культурно-коммуникативные функции СМИ // Вестник КазНУ, серия «Журналистика». – Алматы, 2011. – № 2.

Назарбаев Н. А. Казахстан в посткризисном мире: интеллектуальный прорыв в будущее: Лекция в КазНУ им. аль-Фараби. – Алматы, 2009.

Назарбаев Н.А. Национальный проект «Интеллектуальная нация – 2020» // https://studopedia.net/4_31386_prezidentskaya-programma-intellektualnaya-natsiya--i-ee-znachenie.html

References

Amit R., Schoemaker P. (1993) *Strategic Assets and Organizational Rent*. Strategic Management Journal, vol. 14, no 1, pp. 33-46 // <https://doi.org/10.1002/smj.4250140105>

Aryanto R., Fontana A., Afiff A. (2015) *Strategic Human Resource Management, Innovation Capability and Performance: An Empirical Study in Indonesia Software Industry*. Procedia Social and Behavioral Sciences, vol. 211, no 9, pp. 874-879 // <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.115>

Banco Central del Ecuador. (2015) *Exportaciones por actividad económica* // <https://www.bce.fin.ec/>

Barney J. (1991) *Firm Resources and Sustained Competitive Advantage*. Journal of Management, vol. 17, no 1, pp. 99-120 // <https://doi.org/10.1177/014920639101700108>

Clausen T., Pohjola M., Sapprasert K., Verspagen B. (2011) *Innovation strategies as a source of persistent innovation*. Industrial and Corporate Change, vol. 21, no 3, pp. 553-585 // <https://doi.org/10.1093/icc/dtr051>

Formulation. California Management Review, vol. 33, no 3, pp. 114-135 // <https://doi.org/10.2307/41166664>

Grant R. (1991) *The Resource-Based Theory of Competitive Advantage: Implications for Strategy*

Nahapiet J., Ghoshal S. (1998) *Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage*. Academy of Management Review, vol. 23, no 2, pp.242-266 // <https://doi.org/10.5465/AMR.1998.533225>

Petty R., Guthrie J. (2000) *Intellectual capital literature review*. Journal of Intellectual Capital, vol. 1, no 2, pp.155-176 // <https://doi.org/10.1108/14691930010348731>

Porter M. (1980) *Industry Structure and Competitive Strategy: Keys to Profitability*. Financial Analysts Journal, vol. 36, no 4, pp. 30-41 // <https://doi.org/10.2469/faj.v36.n4.30>

Smith A. (1790) A Scottish political economist and social philosopher, laid the intellectual framework that explained the free market. The magnum opus he published in 1776, *The Wealth of Nations*, is considered the first modern work of economics.

Stewart T. (1997) *Intellectual capital: the new wealth of organizations*. Currency Doubleday Ulrich D Intellectual capital = competence × commitment. Sloan Management Review, vol. 39, no 2, pp.15–26

Velitchenko S. (2011) *Kulturno-kommunikativnyie funktsii SMI [Cultural and communicative functions of the media]*. Vestnik KazNU, «Journalism», vol. 2.

Nazarbaev N. A. (2009) *Kazakhstan v postkrizisnom mire: intellektualnyiy proryiv v budushee [Kazakhstan in the post-crisis world: an intellectual breakthrough into the future]*. Lectures in al-Farabi KazNU, Almaty

Nazarbaev N.A. *Natsionalnyiy proekt «Intellektualnaya natsiya – 2020» [Intelligent nation – 2020]*. // https://studopedia.net/4_31386_prezidentskaya-programma-intellektualnaya-natsiya--i-ee-znachenie.html